

Омоніми

Омоніми (від грец. *homos* - однаковий, *опута* — ім'я) — це слова, які однаково звучать, але мають різне значення. Явище омонімії - наслідок випадкового збігу звучання, у значенні ж два слова-омоніми не мають абсолютно нічого спільного, напр.: дід' - батьків або материн батько; дід₂ - будяк; дід₃ - сніп соломи чи очерету; дід₄ - їжа з пшона та борошна; дід₅ - назва танцю; або стан' - стоянка; воююча сторона; стан₂ - талія; стан₃ - умови, ситуація; стан₄ - пристрій.

Джерелами омонімії є:

- випадковий збіг неспоріднених слів: деркач (птах) - деркач (віник); термін (слово) - термін (строк);
- розпад багатозначного слова: переказати (переповісти) - переказати (гроші); сісти (про людину) - сісти (про батарею);
- словотворчі процеси: винний (вина) - винний (вино); безділля (неробство) - безділля (відсутність долі); компостувати (компостер) - компостувати (компост); ВАК (Вища арбітражна комісія) - ВАК (Вища атестаційна комісія);
- збіг абрєвіатури та вже наявного в мові слова: СУМ (Словник української мови - сум (смуток); СТО (станція технічного обслуговування) - сто (100);
- збіг українського та іншомовного слова: лава (предмет для сидіння) - лава (з італ. - розплавлена вулканічна маса); клуб (диму) - клуб (з англ. - товариство, приміщення);
- засвоєння з різних мов: ліга (з франц. - асоціація) - ліга (з італ. - знак над нотами у вигляді дуги); клінкер (з нім. - спечені глиняні вироби у вигляді цегли) - клінкер (з англ. - вузький довгий спортивний човен).

Омоніми становлять неабияку трудність у практиці слововживання. Тому основна вимога до тексту з омонімом - чіткість, виразність, повнота інформації, точність контексту. Існує також явище міжмовної омонімії - продукт взаємодії близькоспоріднених мов, сплутування однакових за звучанням слів, що позначають різні поняття у різних мовах. Це дало змогу називати міжмовні омоніми "фальшивими друзями перекладача", "підводними рифами у мовленні", "ключами, що відмикають зовсім різну дійсність". За словами І. Фаріон, "...різність супроти однаковості звучання - це згущений вияв окремішності кожної мовної системи на тлі спільнослов'янських закономірностей; це можливість крізь однакову форму побачити зовсім інший зміст; це, врешті, звукова омана, яка ніби навмисне приховує національно-мовні смисли, що властиві тільки тому, а не іншому народові"³⁰.

Фаріон І. Оманливість омонімії //Аудиторія. - 2002. - 15-21 лют. - С. 9.

Провокаційна близькість слів - однаковість (чи приблизна однаковість) звучання - створює проблему в міжкультурній комунікації, є причиною двозначних ситуацій або словесною пасткою під час перекладу.

Наведемо приклади з різних слов'янських мов, напр.: польської: ро^лгге^л (похорон) - погріб (укр.); сьагак^лгегпу (відважний, рішучий) - характерний (укр.); grzywna (штраф) -

гривня (укр.); йита (гордість, пиха) - дума (укр.); ёуапа (килим) - диван (укр.); зіеіапка (легке, безтурботне життя, ідилія) - селянка (укр.); м>аі.а (супниця) - ваза (укр.); чеської: Ьlograph (кінематограф) - біограф (укр.); ЬсЫа (булка) -бухта (укр.); Ноіка (дівчина) - голка (укр.); с>5гуу (свіжий) - черствий (укр.); ІшВа (рот) - губа (укр.); гасИосі (туалет) - захід (укр.); рогог (увага) - позор (рос, ганьба); ріеппїк (грабіжник) - пленник (рос, полонений); БОСІШ (статуя) - соха (рос, плуг); сербської: сад (зараз) -сад (укр.); хорватської: домовина (батьківщина) - домовина (укр.); вреднота (надбання) - вреднота (укр.); російської: пыльный (від пилу) - пильний (укр., ретельний); наглый (раптовий) - наглий (укр., нахабний); неделя (тиждень) - неділя (укр., день тижня); мешкать (бути повільним) - мешкати (укр., проживати); орать (кричати) - орати (укр., землю); рожа (морда, пика) - рожа (укр., мальва, троянда); человек (людина) — чоловік (укр., одружений); запомнят (забути) — запам'ятати (укр.) та ін.

Кочерган М. Словарь русско-украинских межъязыковых омонимов. - К., 1997.

Результатом досліджень явища російсько-української міжмовної омонімії став словник, який нараховує близько 2,5 тисяч омонімічних пар³¹. Причиною прикрих помилок у щоденному мовленні є сплутування слів, однакових за звучанням у російській та українській мовах. Дібрала та докладно пояснила правильне вживання таких омонімів І. Фаріон: Ми часто боліємо за „Шахтар" (замість уболіваємо); називаємо по фамілії (замість на прізвище, а фамілія живе у селі); губимо чужу долю (замість занাপащаємо, а губимо речі); мішаємо працювати (замість заважаємо, а мішаємо кашу); їмо обід з трьох блюд (замість із трьох страв на різних блюдах); лишаємо когось прав (замість позбавляємо, а лишаємо напризволяще); відказуємо у послугі (замість відмовляємо, а відказуємо на запитання); дурно себе почуваємо (замість погано, зле, але дурно кудись йдемо); смутно згадуємо (замість нечітко, ледве, а смутно хіба від цього на душі); приїздимо зі світою (замість із почтом, але у старій світі); путаємо терміни (замість плутаємо, а путаємо коней); заказуємо квитки (замість замовляємо, але заказуємо туди їхати); заставляємо щось робити (замість змушуємо, а заставляємо хату меблями і річ у ломбарді); доказуємо теорему (замість доводимо, а доказуємо казку до кінця); цілу неділю ходимо на роботу (замість тиждень, а в неділю відпочиваємо); заїжджаємо комусь у рожу (замість у пику, а рожі зацвітають у саду); поступаємо до університету (замість вступаємо, а поступаємо комусь шмат городу); гойдаємо дитину в люльці (замість колисці, а люльку куримо); зачинаємо калітку (замість хвіртку, а калитку ховаємо); йдемо до книжного магазину (замість книжкового чи книгарні, але знаємося на книжному стилі); являємося найбільшими знавцями (замість є, а являємося хіба що у сні); їздимо на рибалку (замість на риболовлю, але з рибалками); гадаємо на кавовій гуші (замість ворожимо, а гадаємо, що знаємо українську мову...)32.

Міжмовна омонімія може стосуватися й віддалених від української мов. Найчастіше це зумовлює помилки під час перекладу текстів. Перекладачі залишають поза увагою окремі відтінки значень слів, напр., з англійської: accurate (точний), magazine (журнал), figure (цифра), dramatic (несподіваний, яскравий), decade (десятиріччя), formal (офіційний), nation (народ, країна), sabotage (диверсійний акт), popular (народний), з французької: artiste (художник) та ін. Звичайно, для того, щоб уникати таких помилок, треба знати предмет перекладу, досконало володіти мовою оригіналу та його лексико-граматичними особливостями у зіставленні з рідною, частіше звертатися до перекладного словника. Омоніми можуть застосовуватися у різних функціональних стилях, але лише в художньому - з певною стилістичною метою. Науковий і офіційно-діловий вимагає

точності контексту, тому омоніми у них не мають стилістичних функцій.